

Sprogstrid i Nordborg.

Af Hans Knudsen.

For det danske Sprogs Skæbne i Sønderjylland har C. F. Allen gjort Rede i sit store Værk derom¹⁾, idet han ikke blot har behandlet Spørgsmaalet fra de Tider, da den nationale Vækkelse satte ind fra begge Sider, men ogsaa ført Undersøgelserne saa langt tilbage, som det var gørligt.

Fra det 18. Aarhundrede har han fremdraget et stort Materiale til Belysning af Fortyskningen af Gudstjeneste og Undervisning og paavist, hvorledes tyskdannede Præster og ligesindede, men oftest udygtige Skoleholdere lod tysk Veltalenhed, tyske Salmer og Katekismus lyde for en dansktalende Befolkning, der vel til Tider satte sig op derimod, men hyppigst fandt sig deri som noget uundgaaeligt eller endog nyttigt, da den dog regeredes paa Tysk og derfor havde Brug for Kundskab i dette Sprog.

At Resultaterne ikke blev opbyggelige, gik endog op for saa lidet danskvenlige Kirkemænd som Generalsuperintendent Struensee og Seminariestifteren Provst Balthazar Petersen i Tønder²⁾, men den Slutning, der oftest droges, var dog den, at Fejlen laa deri, at Befolkningen ikke fik lært Tysk nok til at faa det rette

¹⁾ C. F. Allen: Det danske Sprogs Historie i Herfugdømmet Slesvig eller Sønderjylland, I—II, 1857—58.

²⁾ Smst., I, S. 299 ff.

Udbytte af Præsternes og Lærernes Virksomhed, saa at det blot gjaldt om at bibringe den endnu mere af dette Sprog.

I de københavnske Regeringskredse var der gennemgaaende ingen Forstaaelse af, at denne Fortyskning af dansktalende Menigheder kunde rumme en national Fare. En Undtagelse var Hofprædikanten, Professor Erik Pontoppidan, der 1723—34 havde været Præst paa Als, thi han fremlagde 1743 eller 44 i Videnskabernes Selskab et Skrift: »Det danske Sprogs Skæbne og forrige saavel som nærværende Tilstand udi Sønderjylland eller Fyrstendømmet Slesvig.« Han paaviste deri, hvorledes Reformationen havde medført, at mange tyske Studenter fra Magdeburg og Wittenberg fik Ansættelse der, og han fortsætter (S. 72):

Dog blev endnu Kirketjenesten paa de fleste Steder lang Tid Dansk. Men Tid efter anden have Præsterne, som alene studerede i Tyskland og fandt Besværlighed ved det danske, for deres Mageligheds Skyld søgt at indføre tysk Prædiken paa Landet end ogsaa i de Egne, hvor Almuen knap engang forstaar en samlet periodum. Paa nogle Steder begyndte man først at gøre hver fjerde, siden hver anden og omsider alle Prædikener paa Tysk. Saadant kunde ikke ske, hvis ej Provsterne og særdeles General-Superintendenterne, saasom tyske af Fødsel, havde samme principium som Præsterne, thi da de paa Visitationer udi Menigheden ofte intet kunde udrette, ønskede de at indføre det, som er dem bedst bekendt skønt Menigheden næsten fremmed. I denne Henseende holder jeg for, at General-Superintendenten Doct. Stephan Clotz har handlet meget uforsvarlig, da han midt i forrige seculo rent afskaffede det danske og indførte, til Almuens store Sorg og Græmmelse, skønt Præsteskabets til Behag, tysk Sprog i alle Angelske Kirker, det Flensborgske Amt og Provsti tilhørende, hvor Dansk tales i hver Bondes Hus, men aldrig høres en dansk Præ-

diken. Udi det store Amt saa og i Amtet Brøndlund eller Aabenraa, hvor Tysk er endnu langt mindre bekendt end i Angeln, havde selv samme mer end dumdristige Forsæt denne Time været udført, hvis den fyrstelige Gottorfske Regering var bleven ved Magt; thi dermed lod sig afgangne Provst Koch ofte forlyde, sigendes, det var Hertug Friderich, som endte sit Løb i den Polske Krig, hans fulde Agt, at hvis han var kommen hjem til rolig Regering, vilde han med Rod udrydde det danske Sprog af alle sine Kirker.

Fra Als havde Pontoppidan gjort disse Iagttagelser om Kirkesproget paa Fastlandet, men om Forholdene der paa Øen oplyser han intet, og de har heller ikke i nogen særlig Grad interesseret Allen, da der ikke her som i Angelen eller i Tønder Amt i 18. Aarhundrede foregik Brydninger, som skulde komme til at sætte dybe Spor i Eftertiden.

Als indtog ogsaa en Særstilling, thi med Undtagelse af Sønderborg og Kegnæs laa hele Øen under Fyns Stift ¹⁾, og den fik derfor Præster, for hvem Tysk ikke var det mest nærliggende Sprog, thi mens kun 1 af 34 Præster 1746 i Flensborg Amt udelukkende havde studeret i København ²⁾, saa var der 1760 her i denne Del af Als ingen Præster fra Holsten eller Tyskland, men de 9 var fra Kongeriget og de 4 fra Sønderjylland ³⁾. I gejstlige Sager hørte Øen (med de før nævnte Undtagelser) derfor under Kongeriget og styredes gennem det danske Kancelli, mens den i verdslig Henseende regeredes som en Del af Hertugdømmerne og var deres Lovgivning underkastet.

Dette Forhold gav naturligvis Anledning til mang-

¹⁾ Jensen: Versuch einer kirchlichen Statistik des Herzogthums Schleswig. S. 1585.

²⁾ Allen, I, S. 395.

³⁾ Opgjort efter Wibergs Præstehistorie.

foldige Vanskeligheder, især ved Love og Forordningers Bekendtgørelse ved Præsterne, der mente at skulle have Ordre derom fra deres Biskop, mens denne ikke kunde modtage Ordre derom fra Hertugdømmernes Regering¹⁾. Præsternes Retsstilling kneb det ogsaa at faa faste Linier for, idet de alsiske Herredsfogder mente at have Krav paa at overvære de gejstlige Skifter, som Kongerigets Præster selv ordnede ved Herredsprovsten med tvende Sognepræster som Assessorer²⁾.

¹⁾ Odense Biskops Kopibøger 1745 3. April (S. 434), 1745 13. Novbr. (S. 546—47), 1749 15. Januar (S. 590), 1751 10. Febr. (S. 258).

²⁾ Smst. 1742 3. Marts (S. 439), 1743 3. August (S. 104), 1752 16. Decbr. (S. 211). Herom vidner ogsaa et Brev af 17. September 1770 fra Provst Tostrup til Biskoppen:

Jeg fordrister mig herved allerydmygt at tilsende Deres Højærværdighed Copi af et kgl. allern. Reskript, dat. Gottorp d. 8. Junij a. c. Og som samme er tvært imod det høje Geheime Conseils allern. decisum af 26. Oktober a. præt. tilsendt Deres Højærværdighed fra det danske Cancelli og os Præster igen fra Deres Højærværdighed til allerunderdanigst Efterlevelse angaaende, at Gejstligheden paa Alsøe og Ærøe maa i Henseende til deres Jurisdiction og andre forundte Privilegier rette sig efter de i Fyens Stift indførte Anordninger herefter, ligesom sket er hidindtil, saa ved jeg nu ikke, hvorledes jeg skal forholde mig til det Fangelske eller andre herefter forefaldende Skifter, siden her er et Rescript imod det andet, et decisum imod det andet. Deres Højærværdighed indser selv, hvor stor Forlegenhed vi arme Præster sættes udi, om dette fra Gottorp udgivne Rescript skal efterleves; thi som det henviser til de slesvigske Loves Iagttagelse, saa kan vi formedelst Ukyndighed i disse vidtløftige Love og Anordninger lettelig forse os og formedelst en liden Forseelse hendrages under den slesvigske Overret til vidtløftige Processer, som kunde foraarsage hele Familiers Ruin, ja dersom det høje Conseils decisum ikke mere skal gælde, da ere vi fremfor alle andre Herreders Geistlige skilt ved den Hjælp og Forsvar, som kunde ventes under den geistlige Ret. Vi ere udelukte fra alle de Benaadninger, som os ved de danske Love og Forordninger ere forundte, og som vi fra utænkelige Tider haver nydt lige med de øvrige Gejstlige i Stiftet. Vi indvikles ved ethvert Dødsfald i uendelige Disputer, da nogle vil holde sig til de danske og andre til de slesvigske Anordninger, eftersom enhver synes at kunne befordre sin Fordel, og endelig afskæres dette Herred som et dødt Lem fra Stiftet ved at underkastes saadanne Anordninger, som aldrig ere indførte i nogen af de andre Stiftets Herreder.

Deres Højærværdighed vilde derfor naadigst meddele mig sit faderlige Raad og Betænkning, hvad jeg i denne tvivlsomme Sag skal foretage mig, og om muligt intercedere for os Gejstlige her i Nørre Herred paa højere

Da Skolevæsenet i 1740erne skulde sættes paa en bedre Fod, holdt det ogsaa haardt at faa de verdslige Myndigheder til at arbejde villigt med. De usselt aflagte Skoleholdere paa Als voldte Biskop Ramus, der varmt interesserede sig for Skolevæsenet, adskillige Bekymringer.¹⁾

I sproglig Henseende kunde der ikke opstaa Vanskeligheder mellem Landsogdenes Menigheder paa Als og deres Præster, i hvert Fald er der intet Vidnesbyrd fundet om noget saadant Modsætningsforhold; men i Nordborg fik de danske Præster at kæmpe med en Forkærlighed for Tysk, som bevirkede, at Præsterne her kom ud for sproglige Vanskeligheder ganske modsat dem i Slesvig Stift, hvor tyske Præster udbredte Tysk mellem dansktalende Sognebørn, mens det her var Sognefolk, der klagede over, at deres Præster var for danske.

Denne Forkærlighed for Tysk i en Del af Nordborg Menighed stammede fra Tiden før 1730, da den lille By var Hertugresidens, idet Nordborg fra 1676 havde været i de pløenske Hertugers Besiddelse og samtlige Nørre Herreds Præster samtidig unddragne Biskoppen i Odense og underlagt det nordborgske Kancelli og en hertugelig Provst. Nu var Nordborg blevet Kongens, og Slottet gjort til Bolig for de kongelige Amtmænd²⁾, først Holger Skeel, derefter Grev U. A. Danne-skiold-Samsøe fra December 1748 til April 1749³⁾ og fra 1749 Baron Teufel von Pirckensee, hvis Personale

Steder, at det høje Geheime Conseils decision maatte blive efterlevet, og vi conserveres ved de Fordele, som samme allernaadigst tilkender os, og vi med andre Stiftets Herreder hidindtil nydt haver.

¹⁾ Smst. 1748 25. Maj (S. 418), 1750 29. Juli (S. 113), 1750 12. August (S. 130), 1750 9. Septbr. (S. 156—57), 1751 21. Juli (S. 354—55), 1754 14. Septbr. (S. 518—19), 1756 21. Febr. (S. 192).

²⁾ Trap: 4. Udg., IX, S. 568—69.

³⁾ Danmarks Adelsaarbog XLVI, S. 223.

i hvert Fald maatte være forfarent i Tysk for at kunne bestride Tjenesten, og Flækkens Haandværkere har vel her som andre Steder følt Dragelse mod Tysk som det finere Tungemaal og Lavsvæsenets Hjertesprog. —

De Uddrag af Nordborg Kirkebog, der findes i Danske Samlinger 1. R. V—VI, vidner om, i hvilken Grad Fyrstehoffets Nærværelse har medført tysk Prædiken, for ikke at tale om, at Kirkebogen er blevet ført paa Tysk fra 1693 til 1721. Da Nordborg og de andre Nørre Herreds Kirker 1730 atter kom under Fyns Stift, indførtes det danske Ritual, saaledes at ogsaa Gloria in excelsis afløstes med Alleneste Gud i Himmerig. Om Gudstjenesten i de 54 Aar, Adskillelsen havde varet, beretter den daværende Sognepræst i Nordborg Hans Caspar Brandt, at den »saavel i Prædiken som i Sang fornemmelig i denne Kirke er bleven holden paa Tysk og Dansk. Ja! selv i min Vocation, som jeg for 9 Aar siden fik udi Pløn, blev mig befalet at holde hver fjerde Søndag en tysk Prædiken, hvilken Maade indtil dette ogsaa er bleven vedholden.«

Trods Indførelsen af det danske Ritual vedblev de tyske Gudstjenester i Nordborg, men Brandts Efterfølger Martin Cruckow, en Præstesøn fra Notmark, der 1740 tiltraadte Embedet, blev dog kaldet uden nogen Forpligtelse til tysk Gudstjeneste, og han har aabenbart ophørt dermed; thi allerede i Juli 1741 modtog Biskop Ramus en Skrivelse fra den nyligt udnævnte Kirkeinspektør for de kongelige Kirker paa Als og Ærø, Amtsforvalter Ambders, der berattede, »at baade han selv med sin Familie og andre af Nordborg, som ikke forstaar det danske Sprog, ønskede gerne undertiden at høre en tysk Prædiken,« hvorfor

Biskoppen opfordrede Cruckow til at imødekomme dette Ønske.¹⁾ Derimod stillede Ramus sig afvisende, da der i 1743 ogsaa kom Krav fra Nordborg om tysk Katekismusundervisning, idet han skrev²⁾:

Om Børnene i Nordborg Skole deres Undervisning i den tyske Catechismus, da kan det vel ikke forbydes, at Skolemesteren, naar han selv forstaar Tysk og dertil godvillig kan formaas, maa undervise nogle visse Børn i det tyske Sprog, men derhos kan Deres Velærværdighed tilholde ham, at alle Børn, som søger Skolen, skal og lære deres Catechismus og Christendom i det danske Sprog, og har Deres Velærværdighed ikke nødvendig enten at catechisere for dem paa Tysk eller at antage nogen til Confirmation, som ikke kan gøre Rede for deres Catechismus og Christendoms Kundskab i det danske Sprog.

I 1752 døde Cruckow, og nogle af Indbyggerne i Nordborg ansøgte da Kongen om hver fjerde Søndag at maatte faa tysk Prædiken, i den Anledning afgav Ramus følgende Erklæring³⁾:

At en Del af Indbyggerne i Nordborg paa Alsø muligen bedre forstaar det tyske end det danske Sprog, er vel troligt, og at der, saalænge Menigheden stod under fyrstelig Regering, blev holdet hver 4de Søndag tysk Prædiken, er og saaledes i sig selv, thi da forrige Sognepræst Hr. Brandt var kaldet af den fyrstelige Regering og var saavel det tyske som det danske Sprog mægtig, har han og, siden Menigheden kom under Deres kongelige Majestæts allernaadigste Regering, føjet Indbyggerne i Nordborg derudi at holde en tysk Prædiken for dem hver 4de Søndag, det dog hans Efterkommer i Embedet Hr. Martin Cruckow ikke har villet forbinde sig til, efterdi paa hele Landet i alle

¹⁾ Odense Biskops Kopibog 1741 26. Juli.

²⁾ Smst. 1743 9. Februar.

³⁾ Smst. 1752 7. Oktober.

Menigheder ikke holdes Gudstjeneste uden i det danske Sprog, dog har han saavidt føjet dem, at hver 2den Helligdag af de 3de store Højtider om Aaret har [han] holdet tysk Tjeneste og derforuden betjent dem i Skriftestolen i det tyske Sprog, som ikke aldeles var det danske Sprog mægtig.

Biskoppen indstillede derfor, at den residerende Kapellan Jens Rasmussen Fangel blev Sognepræst, og at der udnævntes en ny Kapellan, der kunde præstere en tysk Prædiken hver fjerde Søndag »og ellers i Skriftestolen og ved Ungdommens Undervisning betjene dem i det tyske Sprog, som ikke var det danske Sprog aldeles mægtige.«

Denne Indstilling blev dog ikke fulgt, idet Lærer for de kongelige Pager Christopher Nicolai Clausen Schrøder, som var født i Vonsbæk i Haderslev Amt, 1752 udnævntes til Sognepræst med Forpligtelse til tysk Prædiken hver fjerde Søndag, mens Fangel maatte nøjes med et Trøstebrev fra sin Biskop, at det heller ikke var gaaet efter hans Ønske, men nu maatte ogsaa han være fornøjet med Guds og Kongens Villie.¹⁾

I Schrøders Tid synes der ikke at have været Vanskeligheder mellem Præst og Menighed, men da Biskoppens Kopibøger mangler for en Del af hans Embedstid, lader Forholdet sig ikke nærmere belyse. Han døde allerede i 1760, og 22. December s. A. kaldtes af Kongen til Sognepræst i Nordborg Nicolaus Reich, hidtil Præst ved Frederiks Hospital i København, og 10. April det følgende Aar fik han Kollats paa Kaldet af den gode, gamle Biskop Chr. Ramus i Odense.

Til trods for sit tyske Navn var Reich ikke Tysker, men født 1716 i København og Student fra Frederiksborg Skole. Ogsaa den tidligere nævnte Kapellan paa

¹⁾ Odense Biskops Kopibog 1752 16. Decbr.

Stedet var fra Kongeriget, nemlig Fyenboen Jens Fangel, Søn af en Træskomand, en skikkelig Præstemand, som havde siddet i dette Embede siden 1740 og var ældre end Reich.¹⁾ De enedes ikke særlig godt, og det var utvivlsomt Reichs Skyld.²⁾ Han var iøvrigt nidkær i sit Embede og hævdede med Strængthed Kirkens Disciplin, støttet af Biskop Jacob Ramus, der var blevet sin Faders Efterfølger, ikke til Glæde for alle, efter hvad man sagde, men dog for Reich, at dømme efter et Brev, han skrev ham til efter Ud nævnelser.³⁾

Naar der med Reich oprandt bevægede Dage i Nordborg, skyldtes det dog især Skolevæsenet, hvor baade et personligt Modsætningsforhold til Skolemesteren og et sagligt Forhold, den gængse tyske Undervisning af Børn, hvis Modersmaal var dansk, satte Skel.

Allerede i 1763 maatte Reich indberette de Vanskeligheder, han her havde sat sig i, til Biskop Ramus. I det Aar var nemlig den hidtidige »Undermester« ved Nordborg Skole blevet Degn i Notmark, og der var da tre Kandidater til den ledige Bestilling, nemlig Wilhelm Jansen, Søn af den gamle Skolemester David Jansen i Nordborg, Peter Jensen, Skoleholder i Egersund i det Glücksburgske og Bahne Tychsen fra Husum Amt.

For at vise sin fuldkomne Upartiskhed havde Reich sammenkaldt en større Forsamling i sit Hus til at overvære Examinationen af Kandidaterne. Der var Amtmand, Kammerherre, Baron Teufel von Pirckensee, Amtsforvalter og Kirkeinspektør Ambders, Provst

¹⁾ Wibergs Præstehistorie, II, S. 451.

²⁾ Odense Biskops Kopibog 1764 24. Marts, 14. April; Fangel »en særdeles god og fejelig Præstemand« 9. Maj s. A.

³⁾ Brev fra Reich til Ramus 1763 15. Marts (Aldø Herreders Breve, Fyns Bispearkiv).

Tostrup, Kapellan Jens Fangel »og nogle af dette Steds bedste Indvaanere.« Wilhelm Jansen blev da af en Del af de nærværende udvalgt til at være »Undermester«, men Dagen derpaa protesterede Amtmanden mod dette Valg, idet baade han, Provsten og ogsaa Reich fandt, at Bahne Tychsen var den dygtigste og burde foretrækkes, og de indstillede til Biskoppen, om ikke Wilhelm Jansen kunde faa et Degneembede, thi hans højst trængende Omstændigheder fortjente Medlidenhed, og at han ikke egnede sig til Undervisning og Katekisation havde i saa Henseende mindre at sige, »saasom Degnene her alene besørger Sagen ved den offentlige Gudstjeneste i Kirken, men ej har at bestille med Ungdommens Undervisning.«¹⁾

Ikke uden Grund fandt Biskop Ramus den anvendte Fremgangsmaade med Tilkaldelse af de mange og til dels uvedkommende Personer besværlig og vidtløftig, og han anbefalede, at man ogsaa paa Als skulde bære sig ad som ellers i Stiftet og Kongeriget ved Skoleholderes Kaldelse, »nemlig, at Sognepræsten foreslaar en bekvem og duelig Person til Skoleholder, hvilken af Herredsprovsten examineres og overhøres og derpaa af dem fremstilles for Amtmanden for at erholde hans Constitution, som Amtmanden ej heller kan eller bør nægte ham, naar Personen af Provsten og Præsten er anset dygtig og habil til Embedet.«²⁾

Gamle Jansen søgte ogsaa til Biskoppen, men Ramus meddelte ham, at han havde tilskrevet Reich om Sagen, hos hvem han kunde faa nærmere Underretning, og at han iøvrigt ikke kunde blande sig i den Strid.³⁾

¹⁾ Also Hrdrs. Breve 1763 15. November, Fyns Bispearkiv.

²⁾ Odense Biskops Kopibog 1763 19. November.

³⁾ Smst. 1763 26. November.

Herefter blev den af Flertallet kaarede »Undermester« vraget, og Embedet blev betroet Bahne Tychsen fra Husum Amt.

Dette Resultat kunde umuligt tiltale den vragedes Fader, og da det var Reich, der havde indstillet Sagen til Biskoppen, følte den gamle Skolemester sig nu fornærmet af sin Sognepræst, og hæftig, som han var, har han aabenbart ikke lagt Skjul paa sine Følelser, thi næste Aar maatte Reich klage til sin Biskop over hans Opførsel. Klagen er desværre ikke mere i Behold, men af Biskoppens derefter sendte Brev¹⁾ til Provsten fremgaar det, at Skolemester maa have forløbet sig slemt, da Ramus skriver:

Som jeg ingenlunde kan approbere bemeldte Jansens uanstændige og utilbørlige Opførsel imod sin Sognepræst, og det gør mig ondt, at sligt skal forefalde til Forargelse udi Menigheden, saa vilde Deres Velærværdighed kalde David Jansen for sig og i Sognepræstens Overværelse alvorligen sætte ham til Rette for saadan hans slette og strafværdige Forhold, hvorved han har fortjent at tiltales og ansees, og lige alvorlig tilholde ham, at han ikke alene frafalder de brugte grove og ubillige Beskyldninger og Expressioner om sin Sognepræst, men endog herefter begæner ham med al Ærbødighed, Høflighed og Anstændighed efter hans Pligt og Skyldighed, saa fremt han ikke vil vente at paadrage sig selv den Ulejlighed og Fortræd, som deraf vil flyde, om Sagen skulde komme til Yderlighed; og vilde Deres Velærværdighed i øvrigt stræbe at mage det derhen, at denne Sag kan i Mindelighed blive bilagt og afgjort.

Efter at Provst Tostrup i Enrum havde formanet Jansen, fik han ham ogsaa til i Reichs Overværelse at tilstaa sin Overilelse, om end han undskyldte sig

¹⁾ Smst. 1764 10. Marts.

med, »at hans Hoved af 46 Aars Skolearbejde ofte var saa fortunlet, at han ikke vidste, enten hvad han gjorde eller sagde.« De gav dog hinanden Haanden til Bekræftelse paa, »at denne sluttede Fred skulde være evigvarende.«¹⁾

Denne evige Fred blev af endnu kortere Varighed end de fleste andre af samme Slags i Menneskenes Historie, thi inden Aaret 1764 var ude, stod Præst og Skoleholder igen hinanden imod. Ganske vist maa det indrømmes, at Jansen ikke ses i de kæmpendes Rækker, men der er en alt overvejende Sandsynlighed for, at han var i Ledelsen. Det er nemlig kun Strejflys, der falder over dette Sammenstød, hvor Modsætningen mellem dansk og tysk Sprog i Nordborg var Hovedsagen.

De misfornøjede havde nu rettet deres Klage til Kongen selv, men desværre kan dens Ordlyd ikke fremdrages, den kendes kun gennem et Referat i Danske Kancellis Supplikprotokol 1764 andet Halvaar (under Nr. 600), hvor det hedder²⁾:

Hans Hinrich Schmidt med flere af Nordborg andrager i Anledning af, at deres itzige Præst Hr. Reich og Provst Tostrup i Svenstrup vil have, at de skal lade Ungdommen lære deres Kristendom paa Dansk, at de holder for, det er for tungt, at alle og enhver dertil skal være forpligtet, saasom det bør komme an paa Forældrene, hvad de finder Børnene bedst kan være tjenlig, enten at lære samme paa Dansk eller Tysk, allerhelst de som oftest sendes ved tjenlige Aar til Hertugdømmerne for at lære Købmandskab, Haandværk og videre, hvortil udfordres det tyske Sprog.

De bede altsaa, at der maa gaa, at det med Børnernes Confirmation efter den hidtil brugte Maade maa

¹⁾ Provst Tostrup til Ramus 1764 24. Marts.

²⁾ For Undersøgelser i Rigsarkivet er jeg Arkivarerne Nygård og Christiansen samt Landsarkivar Holger Hansen megen Tak skyldig.

have sit Forblivende, som og at fattige eller enfoldige Børn med at lære Lutheri liden Catechismus og det ved den større tyske tilføjede Udtog maa vorde admitteret til Confirmation.

Dette Andragende sendte Kancelliet Biskop Ramus til Erklæring, og efter at han havde indhentet Erklæringer fra baade Herredsprovsten og Sognepræsten til at følge med Sagen, udtalte han i sit Svar af 17. Oktober¹⁾, at Kongen deraf vilde erfare:

At en Del Forældre i Nordborg paa Alsø lader deres Børn lære deres Kristendom i det tyske Sprog, endskønt det danske Sprog er deres Modersmaal og der paa Stedet i Almindelighed tales og bruges, hvilket foraarsager, at Børnene ikke selv forstaar, hvad de lærer, og følgelig ingen ret Oplysning kan faa i deres Saligheds Kundskab. Dette har Sognepræsten ofte befunden og derfor i Kærlighed indstændig har bedet og formanet Menigheden at lade deres Børn undervise i deres Kristendoms saa højt fornødne Kundskab i det danske Sprog for derom at fatte den rette og grundige Oplysning. Dette haver og Herredsprovsten ved sin der i Menigheden paa sit Embedes Vegne sidste holdne Visitats kendeligen erfaret, da han ved at overheøre Ungdommen har befundet en stor Vankundighed hos de Børn, som vare oplærte i deres Kristendom paa det tyske Sprog, at de ikke, enten han tilspurgte dem paa Tysk eller Dansk og gav dem Frihed at svare, paa hvilket Sprog de vilde, har kunnet gøre Rede for de allerenfoldigste Spørgsmaal, da derimod de Børn, som havde lært deres Kristendom i det danske Sprog, havde saa god en Kundskab derom, at den ikke findes bedre i nogen anden Menighed der paa Landet, og som Provsten til denne store Ulighed imellem Børnenes Kundskab ikke kunde udfinde anden Aarsag, end at Børnene lærte deres Kristendom paa et fremmed og dem ubekendt Sprog,

¹⁾ Odense Biskops Kopibog 1764 17. Oktober.

har han maattet gøre samme Erindring og Formaning til Børnene, at de herefter burde lære deres Kristendom paa Dansk, siden de havde danske Forældre og danske Præster, hvilket er det, som har anlediget en Del af disse Børns Forældre at indsende til Deres kongelige Majestæt denne hosfølgende allerunderdanigste Memorial.

Efter saadanne Omstændigheder kan jeg ikke andet end aldeles bifalde Provstens og Sognepræstens Betænkning og Forslag i denne Sag, at, som det forholder sig saaledes, at det danske Sprog der i Byen fast overalt tales og forstaaes og er Børnenes Modersmaal, det da og er højt fornødent og mest tjenligt for Ungdommen, at de i samme Sprog bør lære deres Kristendom og Saligheds Kundskab, paa det de desto lettere og bekvemmeligere kan fatte og forstaa, hvad de lære, med mindre et eller andet Barn maatte ligesaa fuldkommen forstaa det tyske Sprog, hvorimod Forældrene gerne derforuden kan lade deres Børn anføre i Skolerne til at regne, skrive og tale Tysk, saa vidt som det kan være fornødent for dem til deres timelige Velfærds Befordring. Til den Ende maatte det være Stedets Skoleholder aldeles forment at undervise noget Barn i sin Kristendom i det tyske Sprog uden Præsternes Raad og Samtykke, ligesom de finder, at Barnet er mest mægtig og bedst forstaaer enten det tyske eller danske.

Hvad Børnenes Præparation til Konfirmation angaar, da faar de vel der paa Stedet lige saa vel som paa alle andre Steder i Riget derudi rette dem efter den derom gjorte kongl. allernaadigste Anordning.

Det vil af denne Erklæring fremgaa, at baade Biskoppen og den lokale Gejstlighed ikke tog Parti for Dansk af nationale Grunde, det var af Hensyn til Børnenes virkelige Forstaaelse af Salighedens Vilkaar, at de skulde undervises i Religion paa Modersmaalet, mens de timelige Kundskaber gerne maatte meddeles dem paa Tysk.

Efter Modtagelsen af denne Redegørelse besluttede Kancelliet 22. Oktober at sende Sagen til General-Kirke-Inspektionskollegiets Betænkning, og 25. Oktober sluttede Konseillet sig hertil.¹⁾ General-Kirke-Inspektionskollegiet synes at have betænkt det i Virkeligheden ogsaa meget vanskelige Spørgsmaal i længere Tid og sendte først 31. Januar 1765 Biskop Ramus en ny Skrivelse²⁾, hvor det nu ønskede at vide, om Reich, som hans Kaldsbrev bød, betjente Menigheden med en tysk Præken hver fjerde Søndag og ellers i Skriftestolen og ved Ungdommens Undervisning brugte det tyske Sprog overfor dem, der aldeles ikke forstod Dansk. Biskop Ramus sendte til Svar Erklæringer fra Herredsprovsten og fra Præsten og føjede hertil, at det deraf fremgik, at Reich nøje havde holdt sig sit Kaldsbrev efterretteligt, skønt han maatte tilstaa, at hans Embedsforretninger paa det tyske Sprog var til næsten ingen Nytte, da det var uforstaaeligt for de fleste, saa at han tillige maatte forklare sin tyske Præken paa Dansk, for at den ikke skulde være forgæves og til ingen Nytte for den største Del af Menigheden. I øvrigt refererede Biskoppen til den tidligere Erklæring (17. Oktober 1764) paa den Memorial, der var indgiven af Hans Henrichsen Schmidt med flere i Nordborg.³⁾

Med denne Erklæring af Ramus synes det, som Sagen stille er blevet henlagt uden nogen officiel Afgørelse, thi ellers vilde sikkert en af Parterne ved det sidste store Sammenstød, om hvilket der nu skal berettes, have paaberaabt sig Ordre fra oven.

¹⁾ Danske Kancellis Supplikprotokol 1764 2. Halvaar, Nr. 600 (Rigsarkivet).

²⁾ General-Kirkeinspektions-Kollegiets »Forestillinger og Breve« S. 110–11. (Rigsarkivet) samt Reskripter og Kollegialbreve i Bispearkivet (Odense Landsarkiv).

³⁾ Odense Biskops Kopibog 1765 27. Februar.

16. August 1767 sendte Reich atter Biskoppen en Klage over Skoleholder Jansen og hans tyske Undervisning, idet han skrev¹⁾:

Med største Misfornøjelse nødes jeg at berette Deres Højærværdighed den højst skadelige Ulydighed, som den gamle Skoleholder Jansen i Nordborg Skole nyligen har bevist imod min ham givne Undervisning og trohjertige Formaning. Den Nordborgiske Skoles Ungdom findes i en meget beklagelig Tilstand, særdeles de Børn, som efter deres Forældres ugrundede Villie lærer i det tyske Sprog de til den sande Gudfrygtigheds Øvelse nødvendig udfordrende guddommelige Sandheder. De fleste af disse Børn forstaar ikke det tyske Sprog, derfor ej heller kan ved blot tysk Undervisning faa de tilstrækkelige Begreb om Sandhederne, saa at deres Villie derved kunde helliges og forbedres. Derover er deres Skolegang aldeles forgæves, og de opvokser i største Vankundighed.

Da jeg længe med største Sindsgræmmelse har erfaret denne højst bedrøvelige og skadelige Tilstand hos forommeldte Ungdom i Nordborg Skole, har jeg adskillige Gange givet den gamle Skoleholder Jansen dette Raad og Formaning, at han skulde forklare de catechetiske Sandheder for den tyske Ungdom i det danske Sprog, som er deres Modersmaal, paa det at den paa denne Maade kunde baade lære det tyske Sprog, saa og bekomme rigtig, fornøden og nyttig Kundskab og Indseende i de guddommelige Sandheder og derved beredes til at erfare den højst fordelagtige Kraft deraf i deres Sjæle dem selv og andre til sand Opbyggelse Denne min givne Formaning, som jeg paa ny 2de Gange har givet ham offentligen i Skolen, har han ej villet adlyde under Paaskud, at de Nordborger Indvaanere ej vilde tillade det; derover har en Del af Nordborgs Indbyggere sammenrottet sig og med Magt tvunget andre med sig til at paa ny skriftligen besværges sig over mig for hans kongelige Majestæt.

¹⁾ Also Herreders Breve, Fyns Bispearkiv.

Jeg beder derfor underdanigst, at Deres Højærværdighed vil alvorligen befale Skoleholder Jansen, at han skal adlyde denne min ham givne Formaning saa vel som al anden Formaning, som jeg finder fornøden efter mit Embedes Pligt at gøre ham.

Jeg haaber vist, Deres Højærværdighed beviser mig i denne højst magtpaaliggende Sag Deres højtformaaende Hjælp, paa det at jeg med ønskelig Sinds Rolighed kan forvalte mit Embede ogsaa i Nordborg Skole til de unges Forfremmelse i den sande og levende Gudskundskab og oprigtig Gudfrygtigheds Øvelse.

Efter denne Klage og efter, hvad der tidligere var passeret i den Sag, fandt Biskop Ramus det ikke fornødent at høre den anden Part, men sendte (22. August 1764) Provsten en Skrivelse, i hvilken han erklærede Skoleholderens Forhold for at være ganske utilbørligt og stridigt mod hans Pligt og de kongelige Anordninger om Skolevæsenet, hvorfor han skulde kalde ham for sig og paa Biskoppens Vegne »i Alvorlighed betyde og foreholde ham denne hans visende utilladelige Ulydighed.«¹⁾

I Overensstemmelse med denne Ordre stævnedes Provst Tostrup Jansen til sig i Svenstrup, men han undskyldte sig med Alder og Skrøbelighed, og da Provsten af Erfaring vidste, at selv om han rejste til Nordborg og stævnedes Skoleholderen for sig i Præstens Hus, vilde han ikke møde, »og at gaa til ham i Skolehuset og der exponere mig hans ufordøjelige Grovhed holdt jeg betænkeligt, lod derfor Deres Højærværdigheds Ordre forelæse ham ved Degnen i Nordborg Seigr. Fischer og en af Medhjælperne og forlangte hans Svar.«²⁾

¹⁾ Odense Biskops Kopibog, anførte Dato.

²⁾ Provst Tostrup til Ramus 1767 1. September (Alsø Herreders Breve, Fyns Bispearkiv).

29. August bekendte Jansen da at have hørt Biskoppens Brev, og Dagen derpaa havde han en stor Svarskrivelse færdig saaledes lydende (bogstavret)¹⁾:

Deres Høyærværdighed tilstæde naadigst, at jeg underskreven nødes til underdanigst at fremkomme mit dette liden Skrivelse for Dem. Af Deris Høyærværdigheds Skrivelse til Provsten Hr. Tostrup i Svenstrup har jeg læst og fornømt, at Sogne Præsten i Norburg Hr. Reich har saa saare beklaget sig for Dem over min imod ham beviiste Uvillighed og Ulydighed. Jeg havde gierne maatte ynscke, at Deris Høyærværdighed først havde maatte faa mine lovlige og i Grunden sandfærdige Causales og Forestillinger at see og fornemme, hvilcket dog endnu kand sckee. Jeg er en gammel Mand, har ved Guds Naade i dette mit Skole Æmbede oplevet 50 Aar og 2 Maaneder og maatte altsaa i saadan Tiid af den lange Forfarenhed vel have kunde lære nogenledis, hvad der burde gøres og ikke gøres. Jeg har ogsaa i mit Æmbede nu oplevet 5 Sogne Præster i Nörburg, mens endnu har af de 4 første ingen funden Aarsag til at beskyldde mig for sligt, meget meere har man med god Fortrolighed og Harmonie kunde forrette sit Æmbede i Skolen i Fred og Rolighed til ald Velbehag.

Jeg fornemmer nock, at Deris Høyærværdighed alleene er bleven berættet om min store beviiste Uvillighed og Ulydighed, som jeg gamle Mand usckyldig kand og maa lide conscia mens recti &c., mens det første og fornemmeste, som meest maa considereris, findes ikke et Ord om. Derfor foraarsages mand efter Fornødenhed til at forestille Sagen i sin rette Form og Skikkelse fra første Begyndelse, og dette findes og fornemmes i efterfølgende 8 Poster:

1) Har Sogne Præsten vilde befale mig for lang Tiid siden, at jeg sckulde catechisere og forklare den tydscke Catechismum for Børnene i det danscke Sprog, hvorpaa jeg svarede: Vor Nörburgiscke Skole var en tydscke og ikke en danscke Skole; saadan Forandring

¹⁾ Bilag til Provstens Brev af 1767 1. Septbr.

med Spraaget kunde vel ikke sckee uden ved højere Ordre og Befalning, nemlig fra Kongen. Dersom han kunde bringe det derhen, saa var det mig ligemeget, thi jeg kunde begge Sprog. Derpaa sagde han og spurde:

2) Om hand ikke var Præst? Om hand ikke kunde befale det? Jeg svarede: Dersom Indvanerne i Nörburg vilde tilstæde det, at der maatte catechiseres dansck med deris Børn, saa kand det gierne sckee; derfor bad jeg ham, at hand vilde vende sig derover til Forældrene og raadføre sig med dem; mens det vilde hand ikke og alleene holde sig til mig at byde og befale mig saadant. Nu var jeg nød til at give saadant til Kiende for Forældrene at fornemme, hvad dem syntes derom? Mens Forældrene komme derover tilsammen og

3) lode mig sige, at de havde alle eendrægteligen foreenet og forpligtet sig, at dersom jeg understood mig at catechisere og forklare Dansck for deris Børn og ikke blive ved det tydscke Sprog, de havde lært, da skulde ikke et eeneste Barn i heele Byen meere komme i Skolen, mens nogle vilde sende deris Børn til andre Stæder; nogle vilde holde en tydsck Skolemester til felles i Huset og derpaa lade deris Børn confirmere paa andre Stæder. Jeg haver hørt, at Indvanerne beraabe sig paa den ældgamle Rettighed fra denne tydscke Nörburgiske Skoles Foundation hidindtil, som under 5 Førster, nemlig Hertog Frederic, Hans Bugislaff, Augustus, Joachim Frederic, Frederic Carl, og 4 Konger i Dannemark: Kong Frederic IV, Kong Christian VI, Kong Frederic V og nu Kong Christian VII beløber sig over 150 Aar, ogsaa under de Tiiders levende kongelige Biskoper og Nörburgiske Sogne-Præster altid har beholden sin Rettighed at være og blive i statu quo og en tydscke Skole, hvilket Indvanerne her i Nörburg ogsaa af denne Aarsag meest trænge paa, fordie deris Børn, Dreng og Piger, drage meest hen til de tydscke Hertogdømme at tiene, Dreng ved Handverker, Kiøbmandskab eller ved Pennen og sligt; derimod gandscke faa drage til de

danske Provintzer, og derfor behøve de det tydscke Sprog. Nu har jeg holden Sogne-Præsten Hr. Reich for de tvende sidste Gange, hand var i Skolen, nemlig:

4) Indvaanerne truede os dermed, havde forpligtet og forsværet sig, at ikke et eeniste Barn af Byen skulde komme i Skolen, saa fremt jeg begynte med den danske Forklaring for Ungdommen; og saa var mit Læve-Brød for mig, min Hustru og Børn mig betagen, og hvad skulde jeg da læve af, siden dog jeg i Ugen med Aar- og Uge-Penge kunde have 4 Marck Lübsck, hvilke i Fald, som Gud forbyde, at vi skulde see her saadan Scholam desolatam uden nogen min Skyld og Brøde, jeg med Ret og Billighed kand begiere og udbeder jeg mig i Underdanighed Deris Høyærværdigheds naadige Forsorg og Bistand i saadan en Tilfælde, at de mig maatte vorde betalt. Jeg sidder her paa de haarde Steene i saa en langvarig Dyr-tiid, har hverken Ager eller Eng eller Kør, mens maa kiøbe Alting for min Skilling. Derpaa svarede Hr. Reich, at

5) hand vilde gaae til Amtmanden og Øfrighed og faa Bistand. Mens hand kunde letteligen forestille sig, at som Øfrigheden veed, at Nörburgerne under den kongelige Regiering er lovet den selv samme Frihed og Rettighed, de har haft under den fordum førstlige Regiering, de da ogsaa førre approbere og defendere den tydscke Skole, endsom staa den imod.

6) Sogne-Præsten Hr. Reich har den Tancke, at fordie Forældrene her i Byen tale Dansck i deris Huse, derfor kunde Børnene ikke lære Tydsck. Mens dette Argument har gode Hielper behov. I Flensburg, Sünderburg, Apenrad, ja i gandscke Angels Land, Tönder, Hadersleff tale de allerfleeste Dansck i deres Huse, og dog alligevel lære deres Børn Tydsck, thi just derfor ere her i Holsteen saadanne tydscke Skoler forordnede, hvor Ungdommen fra Ungdom op kand høre, lære at forstaae Tydsck, efftersom i Skolen intet andet end Tydsck tales og høres; og kand altsaa den tydscke Skole ikke lignedes med den latinscke Skole, hvilket sidste Sprog mand ikke hører og taler fra

Ungdom op, som skeer ved det tydscke, og har alt-saa Spraaget i sig selv ingen Skyld, naar Børnene ikkuns gaae flittig i Skolen, som det sig bør.

7) Driver Sogne-Præsten Hr. Reich derpaa, at den tydscke Ungdom ex tempore paa Stædet sckal fortolke og oversætte det tydscke af deris Catechismo paa danske, ellers har hand den Tancke, at de forstaae det ikke, ligesom man omentrænt tyer Latin paa Tydsck eller Dansk, mens det kand aldrig bestaae med Ungdommens endnu vedhængende Skrøbelighed at have tillige tvende adskillige Sprog i Munden, om een, too eller tree kand gjøre det, saa kand de dog ikke alle. Jeg har den Methode altid brugt i mit Embede, at jeg har anatomeret eller zergliedert Stykkerne, baade Spørgsmaal og Svaret, og naar Børnene have den Forstand, at de kand svare, i hvordan jeg forvender Spørgsmaal, saa har jeg den fulde Beviis paa, at de forstaa det. Jeg har ogsaa forholden Hr. Pastor Reich, at Børnene umuelig i saadan en Hastighed kunde fortolke og oversætte det tydscke i det danske, thi dette kunde mangen Student ikke gjøre. Derfor blev hand saa ombrageret i Skolen, at ved saa forskrekkelig høy Tale og Bulder Folkene bleve staaende paa Gaden, hørde nock hans Røst og vidste ikke, hvad der var nytt; jeg gamle Mand fick et Skielven og Bævelse, ligesom jeg havde faaet et stærck Feber. For fiorten Dags Tiid kom Hr. Pastor Reich i Skolen igien, fore-læste noget af den kongelige Lov, og som det var forbie, spurde hand mig, om jeg havde nu begynt med den danske Forklaring? Jeg svarede Ney. Om jeg da ikke vilde adlyde hans Befalning? Jeg svarede: Jeg kand ikke. Derpaa begynte hand igien ligesom forrige Gang, saa jeg maatte nødes til for mine svage Kræfter Sckyld at gaa fra ham ud af Skolen.

8) Ellers er det ogsaa en stor Hinder for vore Skolebørn, at ved deris Præparation hos Præsten til Confirmation de høre idel danske Forklaring, hvorover jeg befryter, at Børnene kunde mangen Gang blive confus og forvirret, hvorover ogsaa Forældrene — Gud bedre — er saare forbittrede, saa det er høyligen at beklage, i hvad Tilstand nu om Stunder denne vor

Bye Nörburg er. Alle Indvaanere have for 3 Ugers Tiid siden eendrægteligen under 64 Mænds Hænders Underskrift givet deris Memorial ind til Kongen over Sogne-Præsten Hr. Reich for den paabudene danske Forklaring over den tydscke Catechismum, og hvad ellers meere kand være. Derfor synes vel raadeligst at oppebie, hvad Svar kommer derover fra Kongen. Efter de kongelige Skole-Instruxer kunde Skole-Discipler ogsaa gandscke vel om Søn- og Helligedage holdes til Kircken, mens Skoleloftet er for ongefær 10 Aar siden saaledis bleven indskrenket i en liden Krog med 3 smaa Benke, saa den halve Deel ikke kand faae Rom derpaa, derfor bliver de mangel Gang borte af Frygt, at de ikke kand komme til at sidde, og kand altsaa herudi ingen ret Ordning holdes.

Hvad ellers kand tiene og være til Skolens og Ungdommens Forfremmelse i nogen Maade, skulde Gud forbyde, at jeg gamle Mand nogen Sinde skulde beviise mig uvillig og fortrædelig, mens hvad mand seer for Øjene, kand kiende og forstaa, der fører heller Skade, Striid og Oprør med sig end Nytte og Gavn, derudi kand mand med en god Samvittighed ikke være nogen føyelig og lydig. Dersom Sogne-Præsten skulde indfinde sig igien med saadanne tomme Beskyldninger, da see Deris Høyærværdighed naadigst herudi af, hvor viit saadanne gaae. Jeg udbeder mig altsaa atter nogen Dilation i Henseende til den danske Forklaring, indtil man fornemmer, hvad hans kongelige Maytt. derudi resolverer. Gud imidlertiid styre og afvende Oprør og alt Ont i Naade fra os og forhindre Satan, som søger i Guds Kirke at stifte Ufred og Ueenighed.

I en god underdanig Tillid, at Deris Høyærværdighed den korte Tiid, jeg efter Guds Ville endnu skal leve, have og beholde en god Sentement om mig gamle Skole-Mand, forbliver jeg indtil Døden med ald underdanig Respect

Deres høyædle Høyærværdighed,

min naadige høygunstige

Hr. Biskops gandscke ydmyge Tiener

D. Jansen.

Nörburg Skole, den 30. Augusti Anno 1767.

Efter denne, ikke mindst i Betragtning af Skolemesterens høje Alder, meget klare og skarpe Redegørelse for de Grunde, der fik Nordborgerne til at foretrække tysk Undervisning af deres Børn, har Rasmus ikke genoptaget Sagen, som jo ogsaa fra hans Side maatte være afgjort med Irettesættelsen til Jansen. Det ser heller ikke ud til, at de 64 Nordborgere har faaet noget Svar paa deres Henvendelse til Kongen, og dens Ordlyd kendes ikke, da den ikke har været at finde i Rigsarkivet. Det synes, som de højere Myndigheder helst har villet holde sig uden for Striden. Da Hertugdømmerne administreredes paa tysk, maatte de vel snarest holde paa, at det var mest nyttigt, at Børnene fra de dansktalende Hjem lærte saameget Tysk som muligt, Dansk var de jo født med, og en Forstaaelse af den nationale Betydning af at dyrke Modersmaalet kunde man ikke vente af de Tidens Kollegieherrer i København. Naar baade Provst Tostrup og Pastor Reich paa det bestemteste gik mod den tyske Religionsundervisning, skyldes det, at de ikke kunde undgaa at lægge Mærke til den Fortræd, det fremmede Sprog tilføjede Ungdommen, som under de Forhold ikke naaede til en virkelig Tilegnelse af de Lærdomme, som for dem var Hovedsagen.

Derom vidner ogsaa et Brev, den ufortrødne Reich sendte sin Biskop i Maj 1768, hvor han skrev¹⁾:

Deres Højærværdighed behager højgunstig at erindre sig, at jeg adskillige Gange har beklaget for Deres Højærværdighed den højst ynkværdige Tilstand, hvori en stor, ja den største Del af Ungdommen i Nordborg Skole findes, fordi de lærer de højst fornødne Grund-Sandheder i det tyske Sprog, hvilket de aldeles ikke forstaa, ej heller kan lære at forstaa, da disse Sand-

¹⁾ Also Herreders Breve 1768 29. Maj.

heder ikke bliver dem forklarede i deres Modersmaal, som er det danske Sprog. Derover opdrages disse Børn i stor Vankundighed og hindres fra at erfare de guddommelige Sandheders højst fordelagtige Kraft i deres Forstand og Villie til deres Saligheds Befordring. Jeg har ofte indstændig formænet Lærerne i Nordborg Skole at forklare for disse i det tyske Sprog ganske vankundige Børn Kristendommens Grundsandheder i deres Modersmaal, det danske Sprog, men den gamle Præceptor Jansen undskylder sig ideligen dermed, at Indbyggerne i Nordborg ikke vil tillade, at deres Børn, som lærer Tysk, skal nyde dansk Undervisning. Da jeg nyligst underviste og beredte en Del unge Mennesker i Nordborg til deres Daabs Fornyelse og Bekræftelse i deres Daabs Naade, erfarede jeg igen med største Sinds Græmmelse Ungdommens højst bedrøvelige Skade af denne forvirrede Undervisningsmaade. Sal. Hr. Crucau har ligeledes beklaget sig for Deres Højærværdigheds sal. Hr. Fader over samme Uorden med de tyske Børns Undervisning.

Samtidig indsendte han gamle Biskop Ramus' Brev fra 1743 om, at alle Børn skulde kunne gøre Rede for deres Kristendom paa Dansk ved Konfirmationen, og han sluttede:

Mit Embede forbinder mig af yderste Kræfter at afværge Ungdommens største Skade, som følger af ovenmeldte forvirrede Undervisningsmaade, men mine gjorte Formaninger herom til den gamle Jansen har hidindtil intet udrettet, derfor beder jeg underdanigst Deres Højærværdighed vil højgunstig befale den gamle Skolemester at forklare Kristendommens Sandheder i det danske Sprog ogsaa for de Børn, som lærer Tysk, og give mig Myndighed til ikke at antage de Børn, som ej kan gøre Rede for deres Catechismum og Kristendoms-Kundskab i det danske Sprog, til Confirmation. Jeg haaber vist, Deres Højærværdighed bifalder denne min underdanige Begæring og højgunstig opfylder samme.

Da de højeste Myndigheder øjensynlig ikke kunde ventes at ville tage Stilling til Spørgsmaalet, tog Rasmus nu ikke i Betænkning at indtage samme Standpunkt som hans Fader og Forgænger i Embedet. Han fandt »intet bedre Expediens i den Sag, end at Deres Velærværdighed faar følge min sal. Faders Skrivelse til sal. Hr. Cruckow og derefter rette og forholde sig.«¹⁾

Hvad gamle Jansen har indvendt mod denne Afgørelse, vides ikke; men naar Kampen i disse Aar var blevet ført med saa stor Forbitrelse, skyldes det sikkert de to Hovedpersoners iltre Temperament, og de forsvandt omtrent samtidig fra Kamppladsen, den 76aarige Jansen dog først, idet Reich 22. November 1768 indberettede til Biskoppen, at han var afgaaet ved Døden den 18. samme Maaned, men allerede 3. Januar 1769 maatte Provsten melde, at Nicolaus Reich var død Dagen før af den Flekfeber, der da graserede saa stærkt i Nordborg, at 5 Lig stod ubegravne.²⁾

Positive Oplysninger om Antallet af Konfirmander, der i denne Periode fik tysk Undervisning, haves i Byens Kirkebogsuddrag³⁾, hvor de af Sognepræsten konfirmerede er angivne efter Nationalitet, mens Kapellanens blot anføres med Tallet, men vist maa regnes for danske, da den tyske Gudstjeneste paahvilede Sognepræsten. Forholdet er herefter følgende:

	Tyske	Danske	Kapellanens
1752	7	8	0
1754	7	11	9
1755	9	4	7
1756	7	7	7

¹⁾ Odense Biskops Kopibog 1768 2. Juli.

²⁾ Alsø Herreders Breve, anførte Datoer.

³⁾ Danske Samlinger 1. VI. S. 178—85.

	Tyske	Danske	Kapellanens
1757	7	7	8
1758	9	10	14
1759	11	17	14
1760	8	9	12
1763	9	4	8
1764	6	4	6
1765	11	12	15
1766	7	7	8
1771	16	11	14

Inden sin Død i 1769 havde Reich dog faaet gjort Indstilling til Biskoppen angaaende Skoleholderstillingens Besættelse.¹⁾ Der var to egnede Kandidater foruden »Undermester« Tychsen. Den ene var Studiosus Munch, der var født i Odense og i 7 Aar havde givet privat Undervisning i Nordborg, »han har og i samme Tid anvendt al mulig Flid paa at lære det tyske Sprog og deri opnaaet saamegen Indsigt og Færdighed, som udfordres til at undervise Børn i samme Sprog, hvilket Nordborgs Indvaanere uomgængeligen forlanger af Læreren her i Skolen.« Den anden Kandidat var Balthasar Stephan Faber, der var født i Tønder, oplært af Consistorialraad Petersen dér og havde teologisk Eksamen fra Københavns Universitet, foruden at han var prøvet af Generalsuperintendent Struensee. Tilmed var han allerede i Jansens Hus, da den gamle paa sin Dødsseng havde skrevet til Consistorialraad Petersen om at sende ham et brugeligt Subjekt, der kunde blive ham til Lettelse i hans Alderdom, samt Svigersøn og Successor. Efter fire Aars Ophold i Jylland var han ferm i Dansk, og da han meget varmt anbefaledes ogsaa af Kirkeinspektør Ambders, er det intet Under, at han gik af med Sejren.

¹⁾ Also Herreders Breve 1768 22. Novbr.

Til Efterfølger fik Reich sin gamle Kapellan Jens Fangel, der dog kun i et halvt Aarstid fik Lov at nyde Sognekaldet, idet han døde 22. August 1769 og fulgtes i Embedet af Sønnen Holger Fangel.

Undervisningsforholdene i Nordborg afstedkom ikke Stridigheder i de nærmeste Aar herefter, i hvert Fald ikke saa betydelige, at de har sat Spor i Brevene fra Als til Biskoppen, men da Faber i 1777 var blevet kaldet til Degn i Niebøl, og Skoleholderembedet igen skulde besættes, fremkom der atter Udtalelser, som vidnede om, hvor ømfindtligt et Spørgsmaal de sproglige Forhold i Nordborg stadig var.¹⁾ Som Ansøger meldte sig en Degnesøn fra Hoptrup Johannes Bruun, 35 Aar gammel, der havde studeret 3 Aar i Jena og havde Eksamen fra København, men ikke var blevet Præst, fordi han led af en saa stærk Rystelse i Hænderne, at han ikke kunde administrere Sakramentet. Hans Ansøgning er skrevet paa Tysk, og han anbefaledes meget af Provst Tostrup, der angaaende det sproglige anførte, »at som Bruun har studeret Tysk og i saa lang Tid opholdt sig ved tyske Universiteter, saa har han den rette Accent og Udtale i Tysken, som en indfødt Dansk sjælden naar, og dette er et Hoved-Reqvisitum ved Tjenesten, da Rektor har alene med Undervisning i Sprogene og Kristendom at gøre, Undermesteren derimod alene med Regning og Skrivning, saa at Bruuns Rystelse ikke er til mindste Hinder, men hans gode Gaver til at informere og hans eksemplariske Levned skal gøre, at Skolen ved ham skal blive bedre forsynet, end den hidindtil har været.«

Efter Opfordring af Kirkeinspektør Ambders og Sognepræsten meldte dog ogsaa Ansøgeren fra 1769 H. Munch sig, nu teologisk Kandidat og Skoleholder

¹⁾ Smst. 1777 23. Juni.

ved Søetatens Skole paa Hjørnet af Adelgade og Sølvgade i København. De sendte naturligvis ogsaa Biskoppen de bedste anbefalinger af ham, og særlig Interesse har Holger Fangels Udtalelser, idet han skriver: »Da her i mange Aar har været en Del Fortrædeligheder for Præsterne over denne Skole, som meget rører hid fra den blandede Læsning i det tyske og danske Sprog, da mange af Byens Indvaanere, som synes, at det tyske Sprog er fornemmere, skønt hverken de selv eller deres Børn forstaa noget deraf, vil have deres Børn skal lære deres Kristendoms-Lærdom paa Tysk, hvortil de tyske Skoleholdere ikke lidet contribuere og tilskynder, saa ønskede jeg saa meget mere, at en Person, som var mere dansk end tysk, blev Skoleholder, da man kunde haabe efterhaanden at faa Undervisningen sat paa en bedre Fod, end den i mange Aar har været, og da jeg tror om Msr. Munch, at han hertil vilde gøre sin bedste Flid, saa giver jeg mig og underdanigst den Frihed at bede Deres højædte Højærværdighed om denne Skoletjeneste for ham.«

Resultatet af disse Anstrengelser blev, at Munch fik Stillingen og 11. November 1777 blev kaldet til Kateket og Kristendoms-Skoleholder¹⁾; men hvis Nordborg Skole skulde blive mere Dansk nu, maatte det ske ved hans personlige Indsats, thi i Kaldsbrevet var intet forandret fra det, Faber havde faaet; begge Steder hed det:

At han grundig skal oplære Menighedens Ungdom i at læse og forstaa baade det tyske og danske Sprog og ved daglig og flittig Læsning og Catechisation i Skolen undervise dem udi deres Christendom og Saligheds-Kundskab i det Sprog, som ethvert Barn bedst fatter og forstaa.

¹⁾ Fyns Stifts Kollatsprotokol.

Længe beholdt Nordborg i hvert Fald ikke denne Kristendoms-Skoleholder, der skulde være mere dansk end tysk, thi faa Aar efter fik han Præstekaldet hos Kolonisterne paa Alheden, og Bahne Tychsen fra Husum Amt, der stadig under alle Omskiftelser havde været Undermester ved Skolen, blev 7. April 1781 kaldet til at være hans Efterfølger. Han afløstes i 1795 af Peder Christiansen, der havde faaet sin Uddannelse i det Kielske Skolelærer Seminarium, og Kaldsbrevene var med Hensyn til de sproglige Krav enslydende med de ældre. Noget kortere udtrykte Biskop Hansen sig, da han 4. Marts 1807 kaldte Holger Jacob Autzen, som blev den sidste Kateket i Nordborg, kaldet af Biskoppen over Fyns Stift. I hans Kaldsbrev staar nemlig blot, at han skal »grundigen lære Menighedens Ungdom at læse og forstaa baade det tyske og danske Sprog og ved daglig Læsning og Katekisation i Skolen undervise Børnene i deres Kristendoms Kundskab.«¹⁾

Der er altsaa her intet om, at Religionsundervisningen skulde foregaa paa det Sprog, ethvert Barn bedst forstod, men det er dog tvivlsomt, om denne ændrede Ordlyd betød en Forandring i Fortidens liberale, men unægtelig vanskeligt praktikable Undervisningsprinciper.

Nogen Strid synes der ikke at have været i disse Aar, men om de fortsatte Vanskeligheder vidner et Brev fra 1785 fra Fangel, der skriver²⁾:

Det er Deres Højærværdighed bekendt, at Undervisningen her i Nordborg Bys Skole i Henseende til Sproget altid har været blandet, saa at den største Del af Byens Ungdom holdes til det tyske Sprog og

¹⁾ Fyns Stifts Kollatsprotokol.

²⁾ Also Herreders Breve 1785 31. Oktober.

deri lærer deres Catechismum, en anden Del derimod i det danske. Saalænge Undervisningen er sket efter en og den samme Catechismus for de tyske saavel som de danske, har det dermed saaledes kunnet gaa an, men da den hidtil almindelig brugte Pontoppidans Catechismi Forklaring ej mere trykkes i det tyske Sprog, og vel i nogle Aar ingen nyt Oplag af samme er gjort, siden en ny Catechismus indføres efter kongelig Befaling til almindelig Brug i begge Hertugdømmerne, saa er nu ingen Exemplar af forbemeldte Catechismi Forklaring her at faa til Købs. Derover sættes jeg i Forlegenhed med Undervisningen her i Skolen, thi dels ere vi som Fyns Stift underlagte stricte anviste til den hidtil brugelige Catechismi Forklaring, og jeg fordrister mig altsaa ikke at tillade, at den nye for Hertugdømmerne udkomne tyske Catechismus bruges i Skolen, dels vilde det ogsaa foraarsage megen Forvirring saavel i Skolen som ved Catechisationen i Kirken, naar 2de Lærebøger af en ganske forskellig Indretning, skulde bruges i een Menighed. —

Ved den Umage, jeg har gjort mig for at forskaffe de klagende Forældre her nogle Exemplarer af den gamle Forklaring for deres Børn indtil videre, er jeg bleven overbevist om, at de ikke er at bekomme.

Ramus stod dog ikke raadvild overfor dette Problem, han resolverede, at de Børn i Nordborg Skole, der lærte deres Kristendom i det tyske Sprog kunde afskrive de Stykker af Pontoppidans Forklaring, de havde for, og saaledes samtidig faa Øvelse i at skrive, men hvis det ikke kunde ske, maatte de betjene sig af den i det Holstenske indførte Katekismus, og saa maatte Lærerne lempe sig derefter paa det bedste.¹⁾

Den delvis tyske Religionsundervisning blev saaledes ved at bestaa i Nordborg Skole. Da Biskop Tønne Bloch i 1800 var der paa Visitats, fandt han saaledes

¹⁾ Odense Biskops Koplæg 1785 9. November.

55 tyske og 39 danske Skolebørn¹⁾, men om hvorledes det senere efter Reichs Tid gik med det andet Stridspunkt, Konfirmationsundervisningen, er der intet kommet for en Dag. Ramus havde jo der tiltraadt sin gamle Faders Resolution, at Præsterne ikke havde nødig at antage nogen til Konfirmation, som ikke paa Dansk kunde gøre Rede for sin Katekismus og Kristendom, men Reich selv havde ikke levet længe nok til at gøre Brug af denne Bestemmelse, og det er et Spørgsmaal, om hans Efterfølgere har været interesserede i at haandhæve den. Med Reichs og gamle Jansens Død var Lidenskabeligheden taget af Sprogernes Møde i Nordborg. Af Tradition, praktiske Grunde og til dels Forfængelighed foretrak vedblivende en Del ellers dansktalende Mennesker, at deres Børn blev saa hjemme i Tysk som muligt, mens Præsterne kæmpede for Modersmaalet, fordi de dybt følte, at Flertallet af Børnene paa det Sprog, der alligevel vedblev at være dem fremmed, aldrig kom i det fortrolige Forhold til de kristelige Lærdomme, som de, der her holdt sig til det Maal, de havde talt fra de var smaa; men hvormeget de end holdt paa Dansk, har de dog næppe anset det for raadeligt at sætte Sagen paa Spidsen og derved atter komme i et ufredeligt Forhold til betydende Dele af deres Menighed.

¹⁾ Fyns Stifts Visitatsprotokol 1800 9. Juli.
